



ZaBEZPEČ si vedomosti: Nové hrozby

Autor:
Maroš Kirňák

Nové hrozby

Existencia človeka je v ohrození už od samotného počiatku ľudstva. S vývojom spoločnosti sa však menili zdroje tohto ohrozenia. V raných dobách ohrozovali prvých ľudí dravé zvieratá, výkyvy počasia či nedostatok potravín. S pokrokom techniky sa tieto hrozby dostali do úzadia a zdokonaľovanie poľnohospodárstva, lovu a stavby prýbytkov prinieslo éru medziludských konfliktov, ktoré trvajú dodnes. Kmene, mestské štáty, kráľovstvá a neskôr samotné štáty viedli dlhotrvajúce konflikty o poľnohospodársku pôdu, v ktorých umierali tisíce ľudí. Ozbrojené konflikty sú neoddeliteľnou súčasťou ľudskej histórie a dnes sú vnímané ako tradičné hrozby. V súčasnosti je počet konfliktov nižší a zároveň v nich umiera menší počet ľudí ako napríklad v stredoveku, a hoci sa to môže zdať nepravdepodobné, ľudstvo dospelo do najpokojnejšej éry svojej existencie. Tento fakt z dlhodobého pohľadu demonštroval a popísal vo svojej knihe Steve Pinker¹, podľa ktorého sa v ostatných dekádach znížilo množstvo konfliktov aj vrážd.

Tradičné hrozby síce nevymizli, no v porovnaní s minulosťou sa dostávajú do úzadia a zvyšuje sa povedomie o iných ohrozeniach, ktoré trápia moderného človeka. Zmena v chápaní súčasných hrozieb nastala v posledných desaťročiach ako jeden z dôsledkov rýchlo napredujúcej globalizácie. Popri tradičnom vnímaní bezpečnosti sa do popredia dostala koncepcia tzv. ľudskej bezpečnosti (human security).

Zásluhu na rozvoji tohto konceptu má najmä koniec Studenej vojny, koniec/pád bipolarity a vlna vnútroštátnych konfliktov, ktoré boli impulzom pre prehodnotenie tradičného konceptu bezpečnosti, sústredeneného na vojenský rozmer bezpečnosti, s nutnosťou zaistiť politickú suverenitu a teritoriálnu integritu pred vojenskými hrozbami. Prispel k tomu i nástup nových aktérov na medzinárodnú scénu a rastúci význam mimovládnych organizácií, nadnárodných korporácií a medzinárodných organizácií, ktoré sú výsledkom pôsobenia globalizačného procesu.

Tento pojem si získal najväčšiu pozornosť v správe OSN o ľudskom rozvoji z roku 1994, kedy bol prvýkrát definovaný. Rozvojový program OSN ju definuje ako „ochranu pred trvalými hrozbami, ako sú hlad, choroby a represie. Znamená tiež ochranu od náhlych a škodlivých narušení každodenného života – či už doma, v práci alebo v komunite. Takéto

¹ Pinker, S. (2012). *The better angels of our nature*. London: Penguin.

hrozby môžu existovať na všetkých úrovniach národného príjmu a rozvoja.² Toto poňatie bezpečnosti je veľmi široké a zahŕňa takmer všetky oblasti každodenného života a dalo by sa teda rozdeliť na kategórie³:

- ekonomická bezpečnosť (chudoba, dopady ekonomických zmien vo svete),
- potravinová bezpečnosť (hlad, dopady zmien klímy na poľnohospodárstvo),
- bezpečnosť v oblasti zdravia (prístup k zdravotnej starostlivosti, infekčné nákazy),
- environmentálna bezpečnosť (vyčerpanie zdrojov, znečistenie ovzdušia a pod.),
- osobná bezpečnosť (násilie, prírodné katastrofy, ozbrojené konflikty),
- bezpečnosť komunity (narušenie kultúrnej integrity, kultúrna globalizácia),
- politická bezpečnosť (politické represie, vojny).

Koncept ľudskej bezpečnosti podporil i bývalý generálny tajomník OSN Kofi Annan na dôležitom miléniovom samite, kde vyzval k zmene vnímania bezpečnosti ako ochrany teritória k bezpečnosti zameranej na ochranu jednotlivcov. V miléniovej správe taktiež vyzval medzinárodnú komunitu k zaisteniu troch základných cieľov ľudskej bezpečnosti, a to – oslobodenie od strachu (freedom from fear), teda upustenie od násilných konfliktov, ktoré majú za následok ohrozenie ľudskej bezpečnosti a straty na životoch; oslobodenie od biedy (freedom from want), pomôcť vyriešiť problémy epidémií, potravinového nedostatku a chudoby vo svete; a taktiež umožnenie dôstojného života (freedom to live in dignity).⁴

Tradičná bezpečnosť vs. ľudská bezpečnosť – v čom je rozdiel?

V porovnaní s chápaním tradičnej bezpečnosti je ľudská bezpečnosť značne odlišná od tohto poňatia v objektoch ochrany, cieľoch, spôsoboch či aktéroch. Centrom

² The Global Development Research Centre, *Definitions of Human security*, <http://www.gdrc.org/sustdev/husec/Definitions.pdf>, online [cit. 23.8.2016]

³ United Nations, *An Overview of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org/humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf, online, [cit. 23.8.2016]

⁴ United Nations Secretary-General Kofi Annan. Millennium Report, Chapter 3, p.43-44. 08/22/01

konceptie tradičnej bezpečnosti je štát a ochrana jeho hraníc pred externými hrozbami, dosiahnutie ekonomických a politických cieľov, akými sú napríklad prístup k nerastným surovinám, šírenie ideológie či sféry vplyvu. Tieto ciele sú dosahované predovšetkým vojenskými spôsobmi, zbrojením, vytváraním spojenectiev a vytváraním nátlaku. Za najväčšie hrozby sa považujú vojny medzi štátmi, občianske vojny, terorizmus, šírenie nukleárnych zbraní či revolúcie.

Na druhej strane, hlavná myšlienka ľudskej bezpečnosti je sústredená okolo základných ľudských práv – „práva na slobodný a dôstojný život, s rovnakými príležitosťami na využitie svojich práv a plný rozvoj svojho potenciálu.“⁵ Ľudská bezpečnosť je zameraná na bezpečnosť samotného človeka – jednotlivca, integrity života a napĺňovanie potrieb človeka. Okrem tradičných ohrození, ľudská bezpečnosť vníma ako ohrozenia najmä choroby, chudobu, prírodné katastrofy či porušovanie ľudských práv. Zatiaľ čo hlavným aktérom tradičnej bezpečnosti ostáva národný štát vestfálskeho typu, ľudská bezpečnosť zahŕňa omnoho väčšie množstvo aktérov – občanov, lokálne komunity, štát či medzinárodné organizácie. Okrem toho, že sú zároveň predmetom ochrany, sú podporovaní, aby sa stali súčasťou bezpečnosti a prispievali k riešeniu problémov. Bezpečnosť tak stráca výhradne národný charakter, k čomu prispieva i zvyšujúca sa vzájomná závislosť štátov. Väčšina bezpečnostných hrozieb prekročila hranice štátu a ohrozuje ľudí po celom svete. Ich riešenie presahuje národnú politickú úroveň a vyžaduje si vzájomnú spoluprácu štátov, medzinárodných organizácií ako aj participáciu nižších jednotiek spoločnosti.

Napriek všetkým odlišnostiam, tieto dve koncepcie sa navzájom nevyklučujú. Štát stále ostáva hlavným garantom bezpečnosti, avšak bezpečnosť hraníc a štátu nie je jediným faktorom zaisťujúcim bezpečnosť človeka. Zároveň úroveň ľudskej bezpečnosti dokáže ovplyvniť stabilitu štátu. Obe koncepcie sa tak navzájom podporujú a jedna nedokáže existovať pri absencii tej druhej.

Na rozdiel od predchádzajúcich storočí sa do popredia popri tradičných hrozbách dostali i nové hrozby. K najväčším ohrozeniam pre národnú bezpečnosť v súčasnosti patria občianske vojny či medzinárodný terorizmus, avšak na význame

⁵ UNDP – Human Security, http://hdr.undp.org/sites/default/files/human_security_guidance_note_r-nhdrs.pdf online, [cit. 23.8.2016]

naberajú aj hrozby, akými sú napríklad degradácia životného prostredia, migrácia, či demografické problémy, ako starnutie či úbytok obyvateľstva trápia najmä vyspelé západné krajiny.

Medzi najkritickejšie dnes patria environmentálne problémy a degradácia životného prostredia. Abnormálne vysoké je využívanie prírodných zdrojov, ktoré už niekoľko rokov presahuje dlhodobo udržateľnú úroveň. Pre ilustráciu, v roku 1970 človek vyčerpал prírodné zdroje obnoviteľné za 1 rok 23. decembra, zatiaľ čo v roku 2016 boli tieto zdroje vyčerpané už 8. augusta. Populačný rast spolu s technologickým pokrokom postupne zvýšili energetické požiadavky ľudstva.

Aby boli tieto zvyšujúce sa nároky uspokojené, úmerne sa zvyšuje i čerpanie prírodných zdrojov, a to i za cenu degradácie prostredia. Nadmerný rybolov a ťažba dreva majú za následok narušenie prirodzených ekosystémov, ktoré sa nedokážu dostatočne rýchlo obnovovať. Kvôli takýmto narušeniam mnohé rastlinné a živočíšne druhy vymierajú, prípadne sú vytláčané zo svojich prirodzených ekosystémov. Nadmerne sú využívané i neobnoviteľné prírodné zdroje.

Degradácia sa nevyhla ani kvalite ovzdušia či pitnej vody. Podľa odhadov OSN dnes zhruba 1,2 miliardy ľudí nemá prístup k pitnej vode a ďalších 500 miliónov sa k tejto situácii približuje.⁶ Toto číslo sa podľa odhadov bude ešte zvyšovať a do 10 rokov by takto mala byť zasiahnutá štvrtina celkovej populácie. K znečisteniu prispieva i množstvo odpadu, ktoré je vyprodukované priemyslom aj ľuďmi samotnými. Množstvo nerecyklovateľného odpadu je dnes presúvané na dno oceánu, čím sa poškodzuje ekosystém. Zhoršuje sa i kvalita ovzdušia, a to najmä vo vysoko urbanizovaných oblastiach, kde prispieva k zdravotným problémom obyvateľstva. Mestá plné smogu sú výsledkom spaľovania fosílnych palív v elektrárňach ako aj v spaľovacích motoroch. Takéto znečistenie ďalej produkuje kyslé dažde, ktoré degradujú poľnohospodársku pôdu. Tá okrem iného trpí klimatickými zmenami či využívaním pesticídov, vďaka čomu sa v dlhodobom horizonte znižuje úrodnosť pôdy. Veľký rast priemyslu a dopravy v ostatných rokoch napomohol tiež k rastu emisií skleníkových plynov, ktoré sa podpísali pod nárast priemernej teploty. Globálne otepľovanie urýchľuje topenie sa

⁶ UNDSA, *Water scarcity*, <http://www.un.org/waterforlifedecade/scarcity.shtml>, online [cit. 25.8.2016]

ľadovcov a rast úrovně oceánov, čo ohrozuje existenciu nízko položených oblastí, akými sú napríklad mnohé neobývané tichomorské ostrovy, ktoré pomaly miznú pod hladinou. Meniace sa environmentálne podmienky sú vážnou hrozbou pre existenciu človeka⁷. Podľa odhadov Svetovej zdravotníckej organizácie ročne zomrie na následky znečistenia prírody viac ako 12 miliónov ľudí, čo je takmer štvrtina všetkých úmrtí za rok.

Zatiaľ čo mnoho rozvojových krajín čelí preľudneniu, väčšina vyspelých západných krajín stojí pred inou hrozbou. Tieto krajiny sa musia vysporiadať s dvoma vážnymi demografickými problémami. Populácia vo vyspelých krajinách má tendenciu starnúť a zároveň stagnovať, či dokonca klesať. Tieto problémy sú výsledkom zníženej pôrodnosti v posledných rokoch a súčasného rastu dĺžky života. Ak bude takto nastolený trend pokračovať, v zložení obyvateľstva bude prevládať post-produktívna zložka obyvateľstva, ktorá si vyžaduje priamu finančnú podporu štátu. Takto zvýšené zaťaženie na druhej strane nebude podporené väčšou pracovnou silou, práve naopak, podiel pracujúcich sa bude stále znižovať. Tomuto problému budú čeliť i krajiny, ktoré na prvý pohľad zažívajú populačný boom. Čína v posledných dekádach zažívala tak veľký prírastok obyvateľstva, že ho musela politicky redukovať. Niekoľko desiatok rokov trvajúca politika jedného dieťaťa sa v dohľadnej dobe odzrkadlí na vekovom zložení populácie, kedy majoritnú zložku budú tvoriť ľudia v post-produktívnom veku. Podobný osud čaká takmer celú západnú Európu.

Vzniknutý deficit je do istej miery možné vykompenzovať migráciou prisťahovalcov z rozvojových krajín. Ľudia opúšťajú svoje domovy z rôznych dôvodov. Častou príčinou je chudoba a snaha získať lepšie životné podmienky, vojna či rôzne represie. Nie sú to však iba ľudia v núdzi, ktorí opúšťajú svoju domovskú krajinu, mnohí iba hľadajú lepšie živobytie a odchádzajú za prácou. Migrácia však so sebou prináša bezpečnostné riziko pre prijímajúce štáty, hoci to tak nebolo vždy. Prvé zmeny v jej vnímaní nastali po útokoch z 11. septembra, v spojení s medzinárodným terorizmom. Najradikálnejšia zmena vo vnímaní migrácie prišla v roku 2011 spolu s vlnou revolúcií na severe Afriky.

⁷ United Nation Statistic Division, *International and regional data sources*, <http://unstats.un.org/unsd/environment/interlinks.htm> online, [cit. 25.8.2016]

Vnímanie migrácie ako hrozby má však viacero dôvodov. S rastúcim počtom a pravidelnosťou teroristických útokov rastie v ľuďoch strach a nedôvera k cudzincom. Xenofóbne myšlienky sú pri akceptovaní migrantov najčastejšou prekážkou. Príchod cudzincov narušuje homogenitu sociálnych spoločností a strety kultúr môžu vyvolávať konflikty. Negatívnym sprievodným javom zvýšenej migrácie je aj zvýšená podpora extrémistických a nacionalistických hnutí, ktoré sú tradične silnými odporcami migrácie a prisťahovalectva.⁸ To iba zvyšuje náročnosť už tak komplikovaného začleňovania migrantov do spoločnosti. Príchod utečencov má i ekonomické dopady, zväčšuje konkurenciu na trhu práce a môže pripraviť o prácu domácich obyvateľov, na druhej strane môže mať i pozitívne dopady, keď dokáže vyplniť chýbajúcu pracovnú silu spôsobenú demografickými zmenami. Prílev veľkého množstva migrantov môže narušiť i doterajšiu politiku sociálneho zabezpečenia štátu. Migrácia je často spájaná s prenosom chorôb či zvýšenou kriminalitou, čo je často využívané ako argument proti migrácii. Avšak táto skutočnosť nie je univerzálna a napríklad v USA sa prílev imigrantov dokonca spája s celonárodným poklesom kriminality.⁹ Ďalšia štúdia zameraná na Európu taktiež nepotvrdila priame prepojenie migrácie so zvýšením kriminality.¹⁰ Tá je pozorovateľná v oblastiach, kde je vyššia i kriminalita domáceho obyvateľstva.

A čo Slovensko?

Slovensko je ako člen Európskej únie viazané k dodržiavaniu mnohých európskych opatrení. Po vstupe do Únie sa Slovensko zaviazalo uplatniť prísnejšie opatrenia pre ochranu životného prostredia. V rámci toho boli upravené viaceré oblasti ako napríklad spaľovanie nebezpečného a priemyselného odpadu, zvýšili sa kontroly priemyselného znečistenia a znížili sa emisné kvóty, zvýšili sa požiadavky na množstvo recyklovaného odpadu, modernizovali sa čističky odpadových vôd a taktiež sa zvýšili

⁸ Koser K., *Irregular migration, state security and human security*, https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP5.pdf, online [cit. 25.8.2016]

⁹ Butcher. K., *Why are immigrants incarceration rates so low? Evidence on selective immigration, deterrence, and deportation*, <http://www.nber.org/papers/w13229.pdf> online, [cit. 25.8.2016]

¹⁰ Nunziata, L., *Immigration and Crime: New Empirical Evidence from European Victimization Data*. IZA Discussion Paper No. 8632, <http://ssrn.com/abstract=2529341> online [cit. 25.8.2016]

nároky na kvalitu a ochranu pitnej vody. Životné prostredie je navyše jednou z tém slovenského predsedníctva, ktoré sa má zamerať najmä na ochranu vôd a výstavbu protipovodňových systémov, financovaných najmä z fondov EÚ.¹¹

Slovensko na tom nie je z demografického hľadiska najlepšie. Podobne ako zvyšok výrazne starne. Tempo starnutia sa najviac zvýšilo v posledných desaťročiach a priemerný vek slovenskej populácie vzrástol za posledných 50 rokov o 6 rokov.¹² Môže za to zlepšenie zdravotnej starostlivosti a predlžovanie dĺžky života, ako i pomalý prechod populačne silnejších povojnových generácií do dôchodkového veku. Demografické starnutie bude mať tak v budúcnosti vplyv na štruktúru pracovných síl, ako i na celý dôchodkový systém, čo pravdepodobne povedie k zvýšeniu veku odchodu do dôchodku. Nepriaznivé sú i prognózy vývoja početnosti obyvateľstva. Napriek tomu, že Slovensko je počtom obyvateľov na najvyšších číslach v histórii, populačný rast sa zastavuje a predpokladá sa, že v najbližších rokoch bude stagnovať.

Slovensko je z pohľadu migrácie skôr tranzitnou, než cieľovou destináciou. To sa odráža i na zložení obyvateľstva, ktoré je homogénne a cudzinci žijúci na Slovensku tvoria zhruba 1,5% celkového obyvateľstva, čo je menej než v ostatných krajinách V4. Najväčšie množstvo ich pritom pochádza z Ukrajiny. Na Slovensku sa dlho nevedla debata o migrácii, zmena nastala až v apríli 2015, s vypuknutím migračnej krízy v Európe. Tá však nemá výrazné dopady na Slovenskú republiku, napriek všeobecne negatívnemu postojú k tejto problematike.

¹¹ Gabrižová Z., Predsedníctvo EÚ: Čo chcú dosiahnuť a čoho sa boja slovenskí ministri? <http://euractiv.sk/fokus/slovenske-predsednictvo/predsednictvo-eu-ambicie-a-obavy-slovenskych-ministrov/>, online [cit. 25.8.2016]

¹²Potaňčoková M. *Starnutie populácie Slovenska*, <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/StarnutieVDC.pdf>, online [cit. 25.8.2016]

**SLOVAK SECURITY POLICY INSTITUTE
SLOVENSKÝ INŠTITÚT PRE BEZPEČNOSTNÚ POLITIKU**

Na vršku 8

811 01 Bratislava

Slovenská republika

Tel.: (+421) (02) 4319 1592

Email: info@slovaksecurity.org

www.slovaksecurity.org

© Slovak Security Policy Institute 2016. Všetky práva vyhradené. Obsah tejto analýzy sa nesmie kopírovať, distribuovať, upravovať ani poskytovať tretím stranám bez uvedenia vydavateľa.

Vydal Slovak Security Policy Institute, september 2016.



**MINISTERSTVO
ZAHRANIČNÝCH VECÍ
A EURÓPSKÝCH ZÁLEŽITOSTÍ
SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

Realizované s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR v rámci dotačného programu v oblasti medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky. Za obsah tohto dokumentu je výlučne zodpovedný Slovenský inštitút pre bezpečnostnú politiku.